

DE VISDIEFJES ROND AMSTERDAM MOETEN WEER VERHUIZEN

Niko Groen

De Visdief (*Sterna hirundo*) heeft een groot aanpassingsvermogen bij de keuze van zijn nestplaats. De soort broedt van nature in dynamische milieus: zandbanken, opgespoten terreinen, eilanden en binnen verkeerspleinen, maar recentelijk ook op daken (bloemenveiling Aalsmeer, Zwolle). Zou er een positief verband bestaan tussen economische bedrijvigheid en het aantal broedparen van de Visdief in het binnenland? En kan de soort zich daar met kleinschalige natuurontwikkelingsprojecten blijvend handhaven?

Inleiding.

Door voortdurende stedenbouwkundige veranderingen rond Amsterdam zijn de visdiefjes die op industrieterreinen en in nieuwbouwwijken broeden, tot enkele verkeerspleinen t.w. "de Nieuwe Meer" en "Holendrecht" teruggedrongen (Buker & Hartog, 1988). Uit oogpunt van verkeersveiligheid is dit een ontwikkeling die door de beheerder (Rijkswaterstaat) met argusogen wordt gevolgd. Vooral in de periode dat de pulli leren vliegen ontstaan er verkeersonveilige situaties. Naast visdiefjes zijn er ook enkele honderden paren kokmeeuwen (*Larus ridibundus*) die op deze verkeerspleinen broeden. Hoewel de Visdief van oorsprong broedt in een dynamisch milieu, en een grote veerkracht bezit als het gaat om vervolglegsels, lijken ze toch niet opgewassen tegen de ontwikkelingen die zich momenteel rond Amsterdam voordoen. Het betreft met name het volbouwen van de Bijlmermeer, de aanleg van een tracé voor een sneltram door het verkeersknooppunt 'de Nieuwe Meer', en verruiging van het Westelijk havengebied. Ook de opkomst van de Vos (*Vulpus vulpus*) noodzaakte de visdiefjes naar andere terreinen uit te zien (Melchers & Timmermans, 1991).

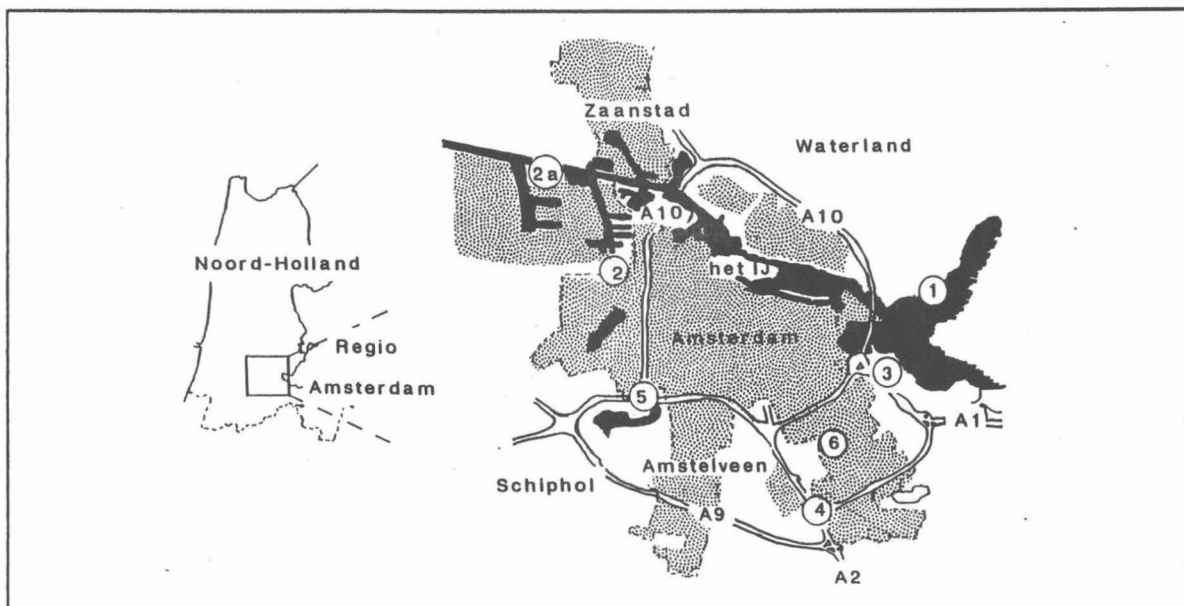

Fig. 1. Kaart van de regio Amsterdam met voormalige en huidige Visdiefkolonies en verkeerswegen (A): (1) polder IJdoorn; (2) Amsterdam-West; (2a) Westelijk Havengebied; (3) Diemen-Noord; (4) Knooppunt 'Holendrecht'(hol); (5) Knooppunt 'de Nieuwe Meer'(knm); (6) Amsterdam - Zuidoost.

Regionale en landelijke ontwikkeling van de visdiefpopulatie.

Vóór 1908 werd de Nederlandse populatie visdiefjes geschat op tenminste 50.000 paren broedvogels (Cramp & Simmons, 1983). Door de jacht op veren van de Visdief aan het begin van de twintigste eeuw, toen voor een Visdief fl. 0,10 tot fl. 0,20 werd betaald, dreigde de soort van het Nederlandse toneel te verdwijnen. De vogelwet van 1912 maakte een einde aan deze handel en sindsdien geniet de Visdief wettelijke bescherming. Daarmee werd voorkomen dat hij uit Nederland verdween.

(Braaksma, 1958a). Ondanks die bescherming is er sinds de jaren twintig een teruggang van het aantal broedparen in Nederland.

Ook via zijn voedsel is de Visdief (evenals andere sterns) kwetsbaar. Door lozingen van chemicaliën in de Rijn en ophoping van gifstoffen in de voedselketen kunnen de kolonies in de Zeeuwse Delta (Rooth, 1979; Buise, 1984; Meininger, 1986) en de Waddeneilanden ongunstig beïnvloed worden. Een dergelijke catastrofe deed zich voor aan het begin van de zestiger jaren (Rooth & Jonkers, 1972). In deze periode werden grote hoeveelheden persistente gifstoffen via de Rijn op de Noordzee geloosd met als gevolg dat de sternkolonies in het Waddengebied en de Zeeuwse delta binnen enkele jaren werden gedecimeerd (fig. 2). De vergiftiging van de kustwateren heeft er toe geleid dat een dispersie optrad van enkele grote kolonies langs de kust en Waddeneilanden naar kleine kolonies in het binnenland (Osieck, 1972).

Provincie Noord-Holland.

Visdiefjes komen in Noord-Holland voor in het Waddengebied, het IJsselmeergebied, in kleine kolonies in de veenweidegebieden van Waterland en de Zaanstreek en de omgeving van Amsterdam. Langs de Noordzeekust van het vaste land komt nu nog één kleine kolonie voor achter de dijk van de Hondsbossche zeewering bij Camperduin. In figuur 2. is het aantalsverloop weergegeven.

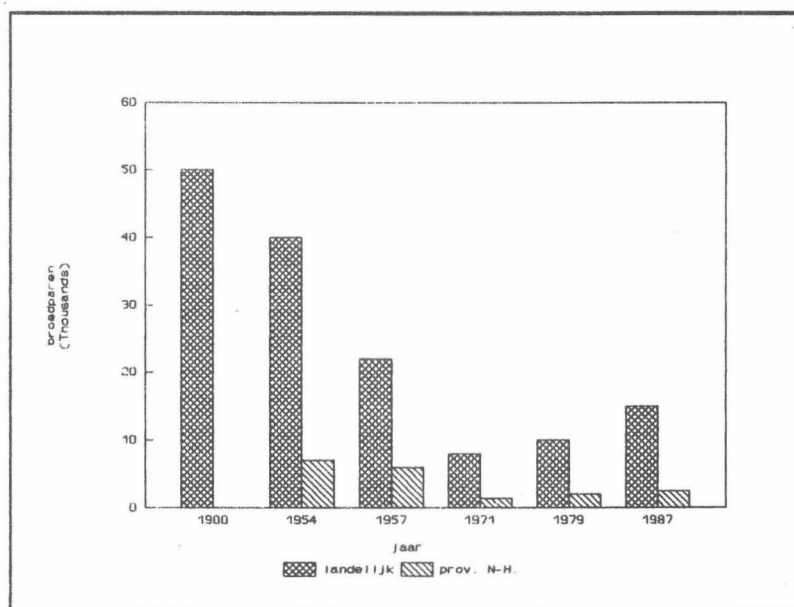

Fig. 3. Populatieverloop van drie Visdiefkolonies in Amsterdam - Oost. Voor verklaring van de kolonieplaatsen zie figuur 1.

Kolonies in de regio Amsterdam.

Het is bekend dat er in de omgeving van Amsterdam vroeger ook kolonies van visdiefjes waren. Door de gunstige ligging aan de voormalige Zuiderzee waren er in het verleden buitendijkse gebieden (o.a. polder IJdoorn) die extensief werden beheerd en een goed broedbiotoop voor visdiefjes vormden. De schelpenbanken langs de IJsselmeerkust waren zowel van betekenis voor

de Visdief als de Dwergstern (*Sterna albi-frons*). Dergelijke banken worden nu nog aangetroffen bij de Makkummernoordwaard (Friesland).

De polder IJdoorn (Durgerdam) is waarschijnlijk de oudste koloniebroedplaats van visdiefjes bij Amsterdam. Meer recent zijn de tuinsteden rond Amsterdam o.a. het uitbreidingsplan "Tuinstad-Slotermeer" (Walters, 1952;1954) en de opspuitterreinen in het Westelijk havengebied van belang als 'tijdelijke' broedplaatsen. In het begin van de jaren zestig werd met de opspuiting van de Bijlmermeerpolder een nieuwe kolonieplaats gecreëerd. Omdat steeds nieuwe percelen bouwrijp worden gemaakt broeden er nu nog enkele tientallen paren tussen de kantoren en fabrieken.

Door migratie van vossen uit de duinen naar o.a. het Westelijk havengebied, en door bebouwing van geschikte terreinen zijn de visdiefjes in de jaren tachtig op twee verkeerspleinen bij Amsterdam neergestreken. In deze periode is ook een klein aantal visdiefjes gaan broeden op het dak van de bloemenveiling in Aalsmeer.

De grote kolonies op de opspuitterreinen zijn door enkele waarnemers gedocumenteerd, maar deze gegevens zijn tot op heden niet of ten dele gepubliceerd (Walters, 1952; 1954). Het broeden van een enkel paar midden in de stad (Entrepotdok) of de haven (med. M. Melchers) bevestigen het aanpassingsvermogen van deze vogelsoort. Veel van de nu nog gehanteerde getallen komen uit het werk van Braaksma (1958a; 1958b). Hij geeft een zeer uitvoerige opsomming uit beheersverslagen van terreinbeherende instanties en mondelinge mededelingen. Voor de regio Amsterdam zijn er waarnemingen als 'heel wat', 'grote kolonie' en 'goed bezette kolonie'. Omdat het hier waarnemingen betreft uit de dertiger en veertiger jaren uit de polder IJdoorn, bevestigt dit de historische betekenis van deze polder als koloniebroedplaats. In deze periode waren er elders in de regio slechts enkele broedparen in de Rothoek en bij Sloterdijk (Braaksma, 1958a).

De belangrijkste broedgebieden uit de regio, vanaf de jaren vijftig, zijn weergegeven in tabel 1., zie ook figuur 1.

- IJdoornpolder (1): Na 1981 zijn er incidenteel enkele paren visdiefjes waargenomen op de voormalige broedlokatie, deze zijn echter niet succesvol geweest (eigen waarneming).

- Amsterdam-West (2): Stadsuitbreidingen, Industriegebied Sloterdijk en terreinen in het Westelijk havengebied (2a). In 1949 werd met het opspuiten van de gronden voor de uitbreidingsplannen Slotermeer, Slotervaart, Osdorp en Geuzenveld begonnen (Walters, 1952). De visdiefjes broedden voor de opspuitingen op de weilanden. Het betrof hier kleine verspreid voorkomende kolonies of broedparen. Na het opspuiten kwamen de visdiefjes meer geconcentreerd voor in 'grote' kolonies.

In de periode waarin grote zandvlaktes rond Amsterdam ontstonden, was er een zeer grote kolonie van 800 broedparen bij de sluizen van IJmuiden. Mogelijk is een deel van deze kolonie in het begin van de jaren vijftig naar Amsterdam verhuisd.

Aan het begin van de zestiger jaren werd in het Westelijk havengebied een grootschalig industrieterrein opgespoten. Het aantal visdiefjes nam snel toe tot ongeveer 500 broedparen en stabiliseerde later op ongeveer 400 paar (Walters, 1979). Met de visdiefjes vestigden zich ook pioniers als Kluut (*Recurvirostra avosetta*), Kleine plevier (*Charadrius dubius*), Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*), Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*) en Wulp (*Numenius arquata*) en er was een enkele broedpoging van de Steltkluit (*Himantopus himantopus*).

- Amsterdam-Oost en Zuidoost: Diemen (3), Verkeersknooppunten 'Holendrecht'(hol, 4) en 'de Nieuwe Meer' (knm, 5), Amsterdam Zuidoost (6).

Een bouwterrein bij Diemen (3) is in het broedseizoen 1991 door zestig paren als broedplaats gebruikt. Op dit terrein vindt de uitbreiding van Diemen in zuidelijke richting plaats, zodat ook hier sprake is van een tijdelijke kolonieplaats.

In het centrum van het verkeersplein Holendrecht (4) is een eiland met schelpendek aangelegd waarvan het oppervlak die het oorspronkelijke broedbiotoop, zoals dit langs de IJsselmeerkust(1) voorkwam, benadert. Dit eiland heeft in het broedseizoen 1991 slechts ten dele aan de verwachtingen van koloniebroedplaats voldaan. Als slaapplek voor visdiefjes, kokmeeuwen en Scholeksters (*Himantopus ostralegus*) was het in het naseizoen een groot succes.

Het verkeersplein 'de Nieuwe Meer'(5) is vanaf 1981 door visdiefjes als broedplaats in gebruik (Buker & Hartog, 1988). Afgezien van de verkeerspleinen broeden er jaarlijks enkele kleine kolonies van 50-80 paar op braakliggende percelen tussen de kantoren en andere gebouwen in Amsterdam-Zuidoost (6). Deze kolonies hebben veel te verduren van crossers en loslopende honden die voor langdurige verstoringen zorgen. Door het uitgeven van deze percelen voor de bouw van kantoren zullen de mogelijkheden voor dergelijke vestigingen de komende jaren verdwijnen.

Het aantal broedparen in de regio Amsterdam is de laatste jaren toegenomen van 600 (1980) naar 1000 broedparen (1990).

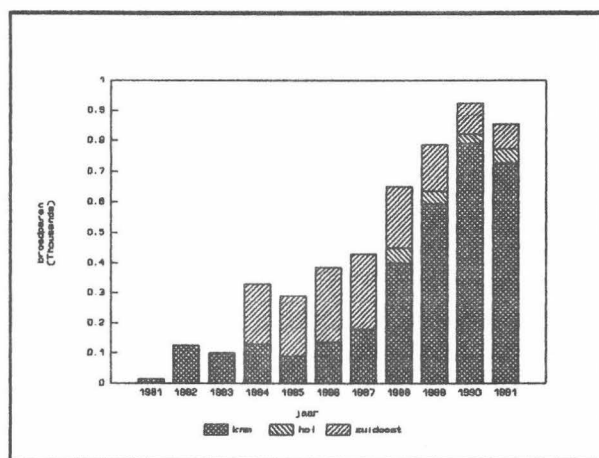

Fig. 2, Populatieverloop van de Visdief landelijk (1900-1987), en voor de provincie Noord-Holland (1950-1987). (Teixeira, 1979; Sovon, 1987; Ruitenbeek et al., 1990)

Beheer.

Bij de verkeerspleinen wordt in overleg met Rijkswaterstaat, de Vogelwerkgroep Amsterdam en de Luchthaven Schiphol een beheer gevoerd dat de vestiging en het broedsucces van visdiefjes bevordert. Dit beheer houdt in dat jaarlijks vóór terugkomst van de vogels het terrein wordt gefreesd zodat de bodem is opengewerkt.

Voor 1992 zal het beheer van het verkeersplein Holendrecht worden aangepast en de broedplaats zodanig worden geprepareerd dat verwacht mag worden dat visdiefjes dan wel op het eiland gaan broeden.

Nieuwe koloniebroedplaats polder IJdoorn: Natuurontwikkelingsproject.

In 1991 is men begonnen met de voorbereidende werkzaamheden voor het tramtracé op de huidige broedplaats bij het knooppunt 'de Nieuwe Meer'. De aanleg van dit tracé zal leiden tot een aanzienlijke inkrimping van de huidige broedplaats van de visdiefjes. Omdat de verkeerspleinen de laatste toevluchtsoorden zijn, is op initiatief van enkele leden van de Vogelwerkgroep Amsterdam (VWG) gezocht naar een lokatie voor een permanente broedplaats voor visdiefjes. Na een onderzoek naar de foerageergebieden die de visdiefjes gebruiken, en op grond van historische gegevens over het voorkomen van broedplaatsen in de regio, is gekozen voor de polder IJdoorn. Deze polder is voor een belangrijk deel in bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten (Natuurmonumenten) en bestaat uit graslanden met aangrenzende rietvelden. Natuurmonumenten heeft na overleg met de VWG Amsterdam 3 hectare grasland pachtvrij gemaakt en beschikbaar gesteld voor realisatie van een nieuwe koloniebroedplaats. In het kader van het Natuurbeleidsplan (NBP) is door het Consulentenschap Natuur-, Milieu en Faunabeheer in Noord-Holland (NMF) het plan verder uitgewerkt. Met financiële steun van Rijkswaterstaat, het Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij, het Recreatieschap Waterland (Prov. N-Holland) en de gemeente Amsterdam, zal een nieuwe broedplaats worden ingericht.

Het werk omvat globaal het aanbrengen van een zandlichaam omgeven door een sloot. De sloot zal een plasdras-oever krijgen zodat zich op deze natte oever een karakteristieke flora zal kunnen ontwikkelen. Het zandlichaam zal aansluiten op een ondiepe plas die zal fungeren als slaapplek voor diverse soorten vogels in het bijzonder steltlopers. De werkzaamheden zijn in het najaar van 1991 uitgevoerd zodat in het broedseizoen 1992 de visdiefjes weer terug zijn langs de oevers van de voormalige Zuiderzee, en wel op die plaats waar zich in de jaren dertig al een 'goed bezette kolonie' bevond.

Samenvatting.

De Visdief heeft vanaf de jaren vijftig geprofiteerd van de expansie van de stad Amsterdam. Door de aanleg van opgespotenterreinen voor woningbouw en industrie waren er voor de Visdief steeds gunstige broedbiotopen. Door houtopslag en verruiging verloren dergelijke terreinen al na enkele jaren hun aantrekkingskracht zodat er voortdurend nieuwe terreinen als broedplaats werden bezet. Ook de opkomst van predatoren als de Vos dwongen de visdiefjes te zoeken naar andere broedgelegenheden. Deze combinatie van factoren heeft er toe geleid dat de optimale broedbiotopen voor de Amsterdamse visdiefjes nu een tweetal verkeerspleinen zijn. Deze fungeren als eilanden, ingesloten tussen verkeerswegen of een spoorbaan, die moeilijk toegankelijk zijn voor grondpredatoren, met name vossen. Door jaarlijks onderhoud en groundbewerking blijven de verkeerspleinen als broedbiotoop geschikt voor visdiefjes.

Door de aanleg van een tracé voor de sneltram zal de broedplaats bij het verkeersknooppunt 'de Nieuwe Meer' worden doorsneden en daardoor ongeschikt worden voor het huidige aantal broedparen.

In de polder IJdoorn is in het najaar van 1991 een permanente koloniebroedplaats aangelegd. Deze broedgelegenheid zal de inmiddels bebouwde terreinen in Amsterdam-Zuidoost vervangen, en de ontheemde visdiefjes van de verkeerspleinen opvangen.

Medewerkers en Dankwoord.

De gegevens over visdiefjes in de polder IJdoorn komen uit het archief van Natuurmonumenten, waarvoor mijn dank. Verder dank aan de leden van de Vogelwerkgroep Amsterdam in het bijzonder: J. en G. Andriessen, B. J. Bol, Joh. Frieswijk, A. Hartog, H. Sandee en F. van Zutphen.

jaar	a'dam-w (2,2a)	ijdoorn (1)
1950	20	—
1951	80	—
1952	30	—
1953	76	—
1954	—	50
1958	—	80
1959	—	250
1960	—	150
1961	—	50
1962	—	> 50
1964	—	50
1965	—	80
1966	—	60–70
1967	—	60–70
1968	—	60–70
1969	—	80
1970	—	60
1971	—	100
1972	—	94
1973	—	94–100
1974	—	15
1975	500	30
1979	450	—
1980	400	2
1981	400	6

tabel 1. aantal paren visdiefjes in a'dam-west (2,2a) en in de polder ijdoorn (1) zie figuur 1.
— is geen gegevens beschikbaar.

jaar	knm (5)	hol (4)
1981	10–15	—
1982	125	—
1983	100	—
1984	125–135	—
1985	90	—
1986	120–150	—
1987	180	—
1988	400	50
1989	595	40
1990	790	32
1991	726	4

tabel 2. aantal broedparen van visdiefjes op twee verkeerspleinen 'de Nieuwe Meer' (5) en 'Holendrecht' (4) zie fig. 1.
— is geen gegevens beschikbaar.

literatuur

- Braaksma, S. 1958a Over de verspreiding van het visdiefje (*Sterna hirundo hirundo*) als broedvogel. Het Vogeljaar 6: 24–28
- Braaksma, S. 1958b Over de verspreiding van het visdiefje (*Sterna hirundo hirundo*) als broedvogel II. Het Vogeljaar 6: 46–50
- Buise, M.A. 1984 Over het wel en het wee van de Visdief (*Sterna hirundo*) in Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. Veldornithologisch tijdschrift 7: 110–137
- Buker, J. & A. Hartog 1988 Visdiefjes bezetten een verkeersknooppunt. Vogels 46: 172–174
- Cramp, S. & K.E.L. Simmons 1983 The birds of the Western Palearctic vol.3, Oxford University Press, Oxford
- Meininger, P.L. 1986 Kluut (*Recurvirostra avosetta*), plevieren (*Charadrius*) en sterns (*Sterna*) als broedvogels in het Deltagebied in 1979–85. Limosa 59: 1–14
- Melchers, M. & G. Timmermans 1991 Haring in het IJ. Stadsuitgeverij Amsterdam
- Osieck, E.R. 1972 De Visdief (*Sterna hirundo L.*) als broedvogel in Nederland. Het Vogeljaar 20: 130–136
- Rooth, J. 1979 Over de stand van onze sterns. De Lepelaar 60: 12–15
- Rooth, J. & D.A. Jonkers 1972 The status of some piscivorous birds in the Netherlands. TNO-nieuws 27: 551–555
- Ruitenbeek, W., C.J.G. Scharringa & P.J. Zomerdijs 1990 Broedvogels van Noord-Holland. Stichting Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland en Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
- SOVON 1987 Atlas van de Nederlandse vogels. Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland
- Teixeira, R.M. 1979 Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland te 's Graveland. Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland
- Walters, J. 1952 De avifauna van de uitbreidingsplannen in Amsterdam-west (van oktober 1949 t/m december 1951) Limosa 25: 34–66
- Walters, J. 1954 De avifauna van de uitbreidingsplannen in Amsterdam-west in 1952. Limosa 27: 29–38
- Walters, J. 1979 The onset of the postnuptial moult in the Common Tern (*Sterna hirundo*) near Amsterdam. Ardea 67: 62–67